

TARJIMADA TABU: LINGVOMADANIY TO‘SIQLAR
TABOO IN TRANSLATION: CULTURAL AND LINGUISTIC CHALLENGES

Madina To‘xtamurodova

PhD izlanuvchisi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat O‘zbek tili va adabiyoti universiteti

Annotation:

This article deals with the current linguistic and cultural problem in Translation: taboo. Its cultural, sociological, and linguistic aspects are highlighted as challenges for translators. The thesis identifies common translation strategies such as euphemism, omission, substitution, and cultural adaptation as solutions to the problem.

Key words: taboo, cultural aspects, linguistic taboos, euphemism, omission, substitution.

Annotatsiya:

Ushbu maqola tarjimadagi dolzarb til va madaniy muammolardan biri, tabuga bag'ishlangan. Uning madaniy, ijtimoiy va lingvistik jihatlari tarjimonlar uchun qiyinchilik sifatida ta'kidlangan. Tezisdagi muammoning yechimi sifatida yevfemizm, qoldirib ketish, almashtirish va madaniy moslashuv kabi umumiy tarjima strategiyalari aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: tabu, madaniy aspektlar, lingvistik tabular, yevfemizm, tushirib qoldirish, almashtirish.

Tabular bir jamiyatdan boshqa jamiyatga e'tiqod, axloq va madaniy farqlarga tayanib farq qiladi. Biroq, shunday savol uyg'onadi, tabu tushunchasi aslida qayerdan kelib chiqqan, uning tarixi qanday? "Tabu" so'zi tongancha (tapu) yoki fijicha tabu (taqiqlangan, ruxsat berilmagan, man etilgan) so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, boshqalar qatori Maori tapu bilan bog'liq.

Jorj Shtayner o'zining "Tabu" kitobida tabuning tarixiy, madaniy va sotsiologik ildizlarini o'rganadi va uning ahamiyatini ta'kidlash uchun ta'riflar va misollar keltiradi. "Tabu" atamasi polineziyacha "tapu" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, birinchi marta 18-asr oxirida kapitan Jeyms Kukning Tinch okeanining janubiy qismiga sayohati paytida yevropaliklar duch kelgan qabilalar tilidan olingan. Kuk polineziyaliklarning muqaddas, taqiqlangan yoki xavfli narsalar yoki harakatlarga nisbatan tabudan foydalanishini kuzatdi va ularni daxlsiz deb belgilaydi. Kukning polineziyaliklar bilan bo'lgan uchrashuvi G'arb tafakkuriga tabu tushunchasini kiritdi va u keyinchalik antropologik va sotsiologik tadqiqotlar uchun markazga aylandi.

Tabular ko‘pincha muqaddas va nopok degan ma‘nolar bilan ifodalanib, ba‘zi narsalar, odamlar, xavfli yoki nopok deb hisoblangan amaliyotlar bilan aloqa qilishni taqiqlaydi. Kukning 1777-yilgi jurnal yozuvida Tongan xalqi quyidagicha tasvirlangan: “Ulardan hech biri o‘tirmasdi yoki hech narsa yemaydi... Hayratga sabab bo‘ladigan bunday holat, o‘zlari aytganidek, hammasi tabu edi. Bu tabu so‘zi juda keng qamrovli ma'noga ega, lekin umuman olganda, u biror narsaning taqiqlanganligini bildiradi». Uning ingliz tilida qo‘llanilishi 1777 yilda ingliz tadqiqotchisi Jeyms Kuk Tongaga tashrif buyurgan davrdan boshlangan.¹

Tarixiy jihatdan, tabular itoatkorlik va marosimlarga rioya qilish mexanizmlari bo‘lib xizmat qilgan, ko‘pincha diniy urf-odatlar yoki ijtimoiy tuzilmalar bilan bog‘langan. Shtaynerning ta'kidlashicha, bu taqiqlar xavfli yoki muqaddas deb hisoblangan narsalar atrofida chegaralar yaratish orqali shaxslar va jamoalarni himoya qilish vazifasini bajaradi. Tabularni buzish ko‘pincha ijtimoiy yoki ma'naviy oqibatlariga olib keladi, jumladan jazolash, ajratib qo‘yish va marosimlarga qo‘shmaslik kabi.

Sotsiolingvistlarning ta'kidlashicha, taqiqlangan so‘zlar ko‘pincha jamiyatdagi kuch dinamikasini aks ettiradi. Til tanlash, masalan, tabu so‘zlardan foydalanish yoki undan qochish, isyon, ijtimoiy birdamlik yoki hokimiyatga bo‘ysunishni anglatishi mumkin. Masalan, so‘kinishlar ko‘pincha hokimiyatga qarshi chiqish yoki umidsizlikni bildirish uchun ishlatiladi, ammo rasmiy holatlarda qattiq senzura uchurashi mumkin.

A.Siddiqiyning ta'kidlashicha, G‘arbliklarning “tabu” tushunchasi Arablarning “harom” tushunchasi bilan o‘zaro o‘xshashdir. Tabu tili aylanma yo‘llar va ishoralar bilan ifodalanadigan so‘z va harakatlardan iborat.² Y.Gu ta'kidlashicha, "Tabu" hodisasi "muqaddas" yoki "daxlsiz" degan ma'noni anglatadi.³

Shtayner tabuni turli toifalarga ajratadi:⁴

Diniy tabular: muqaddas narsalarga tegmaslik yoki muqaddas joylarga tozalanmasdan kirmaslik kabi taqiqlar.

Ijtimoiy tabular: o‘lim, kasallik, tana funksiyalari, hayz ko‘rish va tug‘ilish bilan bog‘liq mavzular.

Oziq-ovqat tabulari: Islomda cho‘chqa go‘shiti yoki hinduizm da mol go‘shiti kabi o‘ziga xos oziq-ovqatlarni iste'mol qilishga cheklovlar.

Lingvistik tabular: Ba‘zi so‘zlar yoki mavzulardan qochish, ayniqsa rasmiy kontekstda.

¹ Cook, J., 1812. *The voyages of Captain James Cook: round the world*. London: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown.

² Siddiqiy, A., 2003. *The concept of taboo in Western and Islamic cultures*. Cairo: Al-Azhar University Press.

³ Gu, Y., 2002. *The phenomenon of taboo: sacred or untouchable?* Beijing: Language and Culture Press.

⁴ Steiner, G., 1967. *Taboo*. UK: Penguin Books.

Turli tillarda uchrashi mumkin bo'lgan tabular sirasida quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin:

So'kinish va haqorat so'zlari:

So'kinish so'zlari ko'pincha g'azab, umidsizlik yoki ta'kidni yetkazish uchun din, jinsiylik yoki tana funksiyalari kabi tabu mavzulariga tayanadi.

Ingliz tilidan misollar:

Diniy haqorat so'zlari: "God damn it!" ("Xudoning la'nati bo'lsin") yoki "Jesus Christ!" ("Iso Masih!") xristian madaniyatlarida kufr deb hisoblanadi.

O'zbek tilidagi misollar:

O'zbek tilida diniy so'kinishlar asosan qarg'ishlarga to'g'ri keladi. Ularga misol sifatida "Jin ursin!", "Xudo ursin!" kabilarni keltirish mumkin.

O'lim tabulari:

O'lim ko'plab madaniyat va jamiyatlarda nozik mavzu hisoblanib, unga to'g'ridan-to'g'ri murojaat qilishda odatda yumshatiladi yoki bu mavzudan umuman qochiladi.

Ingliz tilidan misollar:

To'g'ridan-to'g'ri "dead" ("o'ldi") so'zi o'rniga "passed away" ("vafot etdi"), "departed" ("ketdi") or "gone to a better place" ("yaxshiroq joyga ketdi") kabi iboralari ishlatiladi.

"Grave" ("qabr") va "corpse" ("murda") kabi so'zlar "final resting place" ("oxirgi dam olish joyi") yoki "the departed" ("o'lganlar") bilan almashtirilishi mumkin.

O'zbek tilida "o'lmoq" so'zi o'rniga odatda "vafot etdi", "bandalikni bajo keltirdi", "rahmatli bo'ldi" kabi yevfemistik iboralar ishlatilishi mumkin.

Tarjima jarayonida tabular qo'llanilgan holatlarda avvalo uning tarjima qilina olish imkoniyatiga baho beriladi. Eng birinchi holatda, tarjimonlik etiketidan kelib chiqqan holda tabularning tarjima tili madaniyatiga mos ravishda ekvivalenti qidiriladi. Odatda tarjima tili madaniyati konservativ jamiyat bo'lgan holatlarda tarjima jarayoni maxsus strategiyalar yordamida amalga oshiriladi. Ularga misol sifatida, yevfemizm so'zlardan qo'llanilish, tushirib qoldirish, o'rin almashtirish, umumlashtirish kabilarni misol qilib keltirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdelaal, N.M. and Al Sarhani, A., 2021. Subtitling strategies of swear words and taboo expressions in the movie *Training Day*. *Heliyon*.
2. Allan, K., 2001. *Natural language semantics*. Malden (MA): Wiley-Blackwell.
3. Allan, K. and Burridge, K., 1991. *Euphemism and dysphemism: language used as shield and weapon*. Oxford: Oxford University Press.

4. Cook, J., 1812. *The voyages of Captain James Cook: round the world*. London: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown.
5. Gu, Y., 2002. *The phenomenon of taboo: sacred or untouchable?* Beijing: Language and Culture Press.
6. Lörcher, W., 1991. *Translation performance, translation process, and translation strategies: a psycholinguistic investigation*. Tübingen: Gunter Narr.
7. Siddiqiy, A., 2003. *The concept of taboo in Western and Islamic cultures*. Cairo: Al-Azhar University Press.
8. Steiner, G., 1967. *Taboo*. UK: Penguin Books.